

Přinese případné zdanění slazených nápojů zlepšení zdravotního stavu obyvatel?

WILL POSSIBLE SUGARY DRINKS TAX IMPROVE POPULATION HEALTH?

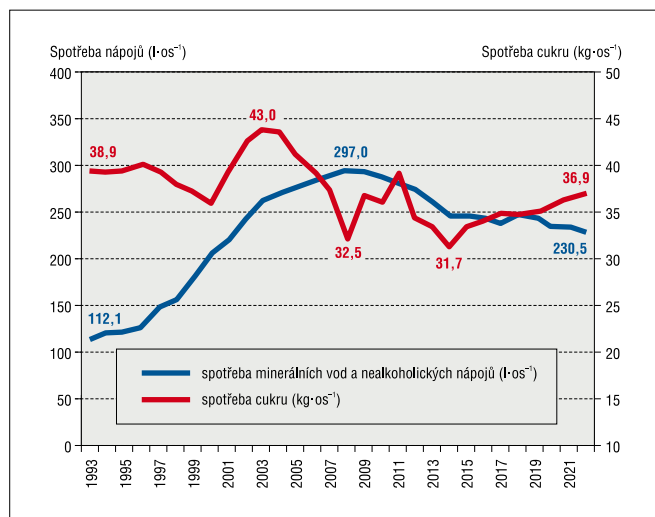
V České republice, podobně jako v jiných vyspělých státech, jsme svědky rapidního zhoršování zdravotního stavu obyvatel v oblasti tzv. civilizačních onemocnění: nadváha, obezita, kardiovaskulární onemocnění, metabolický syndrom, cukrovka 2. typu atd. Za hlavního viníka této situace je obecně považována nadměrná spotřeba cukru, a to zejména cukru ve slazených nealkoholických nápojích.

Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ) spotřeboval při přepočtu na 1 obyvatele každý Čech v roce 2022 přes **230 l nealkoholických nápojů** a necelých **37 kg cukru**. ČSÚ při sběru dat o spotřebě nealkoholických nápojů nerozlišuje mezi sladkými a nesladkými nápoji, a proto nelze určit, jaký podíl spotřebovaných nealkoholických nápojů obsahuje přidaný cukr.

Spotřeba minerálních vod a nealkoholických nápojů dosáhla vrcholu v roce 2008, kdy byla její hodnota 297 l·os⁻¹. Od té doby vykazují všechny zkoumané kategorie spotřeby nealkoholických nápojů konstantní klesající trend až na hodnotu 230,5 l·os⁻¹ v roce 2022. Spotřeba cukru dosáhla svého vrcholu v roce 2003, kdy byla její hodnota 43 kg·os⁻¹. Od té doby vykazují všechny zkoumané kategorie spotřeby cukru kolísající trend až na hodnotu 31,7 kg·os⁻¹ v roce 2014. Od tohoto roku spotřeba cukru vykazuje konstantní rostoucí trend až na 36,9 kg·os⁻¹ v roce 2022 (obr. 1.).

Kromě celkového poklesu spotřeby nealkoholických nápojů dochází i k poklesu příjmu cukru z nealkoholických nápojů. To přímo souvisí se snahami výrobců nealkoholických nápojů o reformulace svých výrobků, tedy o změnu složení nápojů, obvykle za účelem snížení množství přidaného cukru nebo reakce na změněné preference spotřebitelů.

Obr. 1. Vývoj spotřeby minerálních vod a nealkoholických nápojů a spotřeby cukru na osobu (pramen: ČSÚ)

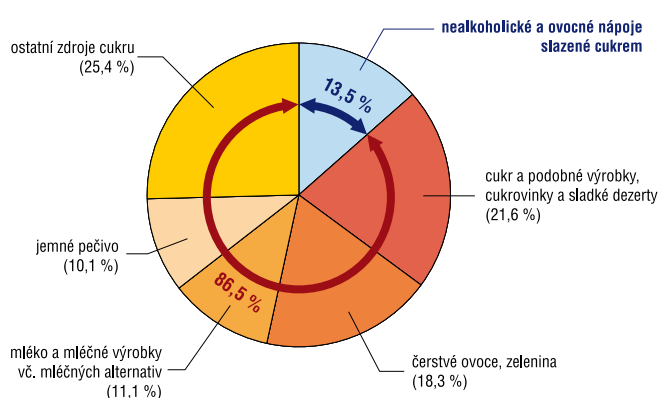

Podle dat Evropského úřadu pro bezpečnost potravin (EFSA) přispívají k příjmu přidaných a volných cukrů v evropských zemích nejvíce **cukry a cukrovinky** (stolní cukr, med, sirupy, cukrovinky a sladké dezerty na vodní bázi), následované **nealkoholickými nápoji** (cukrem slazené nápoje, ovocné džusy) a **jemným pečivem**.

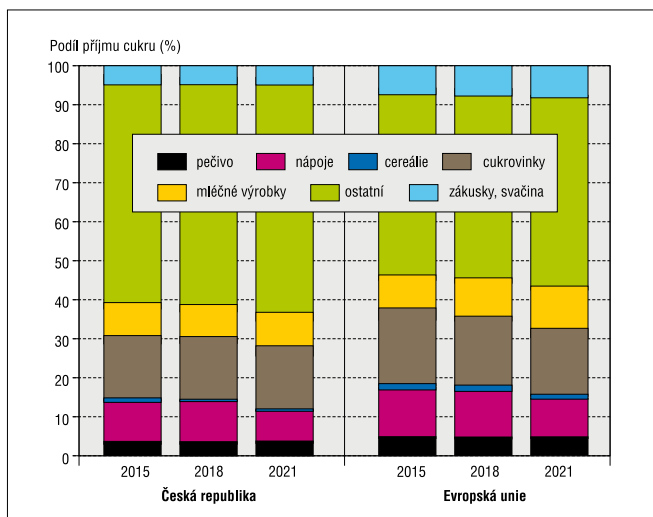
Při zkoumání tolerovatelné horní hranice příjmu cukrů ve stravě dospěla EFSA (2022) k závěru, že **nealkoholické nápoje tvoří pouze 13,5 % z průměrného celkového příjmu cukru u dospělých Čechů**. Zbývajících 86,5 % tvoří zejména cukry a cukrovinky (21,6 %), čerstvé ovoce a zelenina (18,3 %), mléko a mléčné výrobky (11,1 %) nebo jemné pečivo (10,1 %) (obr. 2.). Bohužel detailní data spotřeby v Česku jsou zastaralá, EFSA dokonce v dané zprávě referuje k údajům SZÚ Brno z roku 2006. Oprávněně lze předpokládat, že za uplynulých 15 let došlo k významnému posunu spotřebitelských zvyklostí k potravinám a nápojům s lepším výživovým profilem, podporovaných reformulačními snahami výrobců a jejich celospolečenskými závazky. Prodejní data agentury Euromonitor International potom uvádí, že **příjem cukru z nápojů v roce 2021 činil v České republice 7,8 % z celkového příjmu cukru ve stravě**, oproti průměru v EU 9,6 % (obr. 3.). Bylo by vhodné prodejní data potvrdit cílenou studii spotřeby jednotlivých kategorií potravin a nápojů mezi jednotlivými skupinami obyvatel.

Příčiny výskytu obezity a dalších negativních zdravotních dopadů civilizačních onemocnění mají jednoznačně multifaktoriální charakter – Světová zdravotnická organizace (WHO) již dlouho uznává, že obezita je podporována řadou komplexních sociálních, ekonomických, behaviorálních i jiných faktorů, např.: – moderním životním stylem, který vede k menšímu výdeji energie – více aut, méně chůze, více sedavého zaměstnání, více sedavého trávení volného času;

Obr. 2. Podíl jednotlivých skupin potravin na celkovém příjmu cukru u dospělých Čechů (pramen: EFSA)

Obr. 3. Změna podílu jednotlivých kategorií potravin na celkovém příjmu cukru (pramen: Euromonitor Consulting)

- omezením fyzického cvičení v posledních desetiletích – včetně dětí, které tráví méně času venku a více času doma;
- nezdravou stravou nerespektující výživová doporučení a nedostatečným vzděláním o výživě;
- nedostatkem rovnováhy a umírněnosti – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) uvádí, že „větší porce jsou spojeny se zvýšenou spotřebou“; zmenšování, což znamená menší porce jídla a pití, hraje klíčovou roli v pomoci spotřebitelům ke zdravějšímu stravování.

Česko se řadí v EU mezi země s nadprůměrnou prevalencí obezity. Primárním zdrojem cukru z jídla je podle EFSA skupina „cukru a cukrovinek“. Přestože spotřeba nealkoholických nápojů včetně těch neslazených cukrem dlouhodobě klesá a výrobci pomocí reformulací nápojů v nich snižují průměrný obsah cukru, vzrostla dle dat WHO prevalence obezity v ČR mezi roky 1990 a 2016 o téměř 10 procentních bodů. Problémem zůstává nadměrná konzumace, která škodí lidskému zdraví, to platí v obecné rovině nejen pro cukr, ale také pro sůl, tuk a další látky.

Nejjednodušší cestou ke snížení spotřeby cukru je považováno zdanění slazených nápojů, kterou doporučuje i WHO jako jedno z neefektivnějších opatření. Celosvětově zavedlo zdanění slazených nápojů přes 50 zemí, z toho v Evropě 12 zemí, naposledy Chorvatsko (2020) a Polsko (2021). Řada dalších zemí toto zdanění připravuje; v říjnu 2023 publikovala agentura PAQ Research návrh zavedení této daně i v České republice.

Bude však toto případné opatření mít očekávaný a proklamovaný efekt, tj. zlepšení zdravotního stavu obyvatel? Potenciální dopady zavedení spotřební daně na slazené nápoje na celkové zdraví populace jsou zatím omezené a neúplné. Výzkum ukazuje, že zatímco daně zaměřené na snížení nákupů nealkoholických nápojů mohou mít krátkodobý dopad na prodej, nákupní chování se po delší dobu vrací k úrovni téměř před zdaněním.

Některé studie upozorňují, že specifické daně uvalené na slazené nápoje vedou ke snížení konzumace slazených nápojů pouze u osob s vyšším vzděláním ve vysokopříjmové skupině, což není ale následek daňové politiky, ale spíše vnitřního přesvědčení těchto osob. U nízkopříjmových skupin došlo ve většině případů k tzv. substitučnímu efektu, tedy přechodu na sazbu daně nezasazené produkty se stejným a někdy i horším efektem na zdraví.

Studie naznačují, že zavádění takových daní vedlo u sledovaných států k omezenému snížení v jednom ze tří ukazatelů (BMI, nadváha, obezita). Nicméně, dopady jsou minimální a pohybují se v desetínách nebo setínách procentních bodů.

Další studie naznačují, že i relativně vysoké daně mají jen malý efekt na celkové zdraví obyvatelstva. Dokazují to i údaje ze států, jako například Irsko, Mexiko nebo Chile, kde po zavedení daně na slazené nápoje nadále rostla prevalence nadváhy a obezity. V případě Irsku došlo po zavedení daně na slazené nápoje k akceleraci reformulace výrobků a mezi roky 2005 a 2018 došlo i ke snížení konzumace slazených nápojů mezi mladistvými o 60 %, prevalence nadváhy a obezity však u stejné skupiny vzrostla ve stejném časovém rámci z 18 na 24 %.

Vliv zavedení daně na slazené nápoje tedy není v přímé korelaci se zlepšením celkového zdraví ve společnosti. Část zemí se po zavedení rozhodla ustoupit od tohoto způsobu regulace, protože daň nenaplnila původní očekávání:

Dánsko	Norsko	Slovinsko
		
Zdanění limonád zavedlo od 30. let minulého století, v roce 2010 se daň na slazené nápoje zvýšila a v roce 2013 byla zcela zrušena. Daň nesplnila svůj účel, protože neovlivnila spotřebu a lidé ve velkém nakupovali tyto nápoje v sousedním Německu.	Norsko se v roce 2021 rozhodlo přidat daň z nealkoholických slazených nápojů zavedenou v roce 2017 zrušit a ponechat pouze obecnou daň z cukru. Hlavním důvodem byl nárůst přeshraničního nákupu primárně ve Švédsku.	Od návrhu na daň ze slazených nápojů odstoupilo i Slovinsko, a to kvůli nejasným motivům zavedení daně a obavám, že se jejím zavedením zvýší konzumace alkoholu mezi mladistvými, který by se stal levnějším než slazené nápoje.

Závěr

Výrobci nealkoholických nápojů se snaží pomáhat v boji proti nadváze a obezitě vytvářením zdravějšího potravinového prostředí. Nabízí širokou škálu produktů se sníženým obsahem energie nebo bez cukru, které mohou spotřebitelům pomoci při řízení jejich příjmu energie. Nadváha a obezita jsou však složité problémy ovlivněné mnoha faktory, které vyžadují přístup řady zúčastněných stran, mimo jiné státních institucí, průmyslu, zdravotnické komunity atp. Neexistují žádné konzistentní a nesporné důkazy o účinnosti specifických daní na snížení obezity nebo pozitivní dopad na nepřenositelné nemoci.

Daňová opatření zaměřená na nealkoholické nápoje tedy s největší pravděpodobností nepomohou dosáhnout cílů v oblasti veřejného zdraví a zlepšit zdravotní stav občanů.

Daně z nealkoholických nápojů jsou nespravedlivým a diskriminačním opatřením ke zvýšení dodatečných státních prostředků, které zasahují spotřebitele s nízkými příjmy a poškozují místní podniky, přičemž neposkytují žádné hmatatelné řešení problémů souvisejících s veřejným zdravím. Navíc nealkoholické nápoje nejsou dominantním zdrojem příjmu cukru ve stravě.

Jiří Pražan, Svaz výrobců nealkoholických nápojů

Pozn.: Seznam pramenů je k dispozici v redakci či u autora článku.